

İRAN

ve Ambargolar Sonrası

Ekonomik İşbirliği Değerlendirmesi

Serkan Atabaş
Gümüşhane Yatırım Destek Ofisi Koordinatörü

Dünyada ve çevre bölgelerde değişen uluslararası konjunktürel ülkeler için yeni işbirliği fırsatları ortaya çıkmaktadır. Zaman içinde çeşitli nedenlerle dalgalanmaların yaşanabildiği uluslararası ve bölgesel ilişkilerde yeni ya da yeniden gelişen işbirliği ve ticaret zeminlerinin değerlendirilmesi yönünde realist politikalarla yerinde ve etkin hamlelerde bulunmak, ulusal ve bölgesel kalkınma açısından büyük önem ve etkide katkı sağlayabilir. Petrol ve doğalgaz başta olmak üzere pek çok yeraltı zenginliğini barındıran, medeniyetlerin beşiği Orta Doğu da politik ve ekonomik açıdan sürekli bir devinimin baki olduğu bir coğrafya olmakla birlikte, her dönemde önemli yatırım ve ticari işbirliği imkânları bulundurmaktadır.

TR90 Bölgesi ve illeri mevcut ekonomik ve ticari durumunun gelişmesini sağlayabilecek potansiyellerden biri de İran'da yaşanan normalleşme sürecidir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri ABD, Rusya, Çin, Fransa ve İngiltere ile Almanya'dan oluşan "5 artı 1 ülkeleri" ile İran arasında, İran'ın Nükleer Programı hakkında olumlu geçen müzakereler yürütülmüş ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Ocak 2016'da İran ile nükleer anlaşmalara uyum konusunda uzlaşmaya varıldığını duyurmuştur. Nükleer anlaşma sonrasında İran'a yönelik çeşitli ekonomik ambargo ve yaptırımların kaldırılmasıyla, İran'ın ekonomik tecridi artık sona ermeye başlamış ve ülke kapılarını tekrar uluslararası ticarete açmıştır.

Anlaşmayla gelinen noktada hâlihazırda 30 milyar ABD Doları'ndan fazla denizaşırı mal ve emvalin ülkeye sevkıyatı söz konusudur. İran resmi kaynaklarına göre ise dondurulan ilişkilerle duran denizaşırı ticaretin toplam miktarı 100 milyar ABD \$ civardır. Yaklaşık 80 milyon insanın yaşadığı İran'da sadece bilgisayar ve telefon ithalatının bile 2020'ye kadar 13 milyar ABD \$ olacağı öngörülmektedir.¹

Dünyanın 4. büyük petrol üreten ülkesi olan İran'ın küresel ekonomiye tekrar entegrasyonu ile ortaya çıkacak tabloda Doğu-Batı ekseninde oluşacak ticari koridorda ülkemizin de yer alması, içerde ve dışarda ekonomimiz açısından büyük önem arz etmektedir. Söz konusu ticari koridorun oluşmasıyla canlanma yaşanacak olan tarihi tarihi İpek Yolu üzerindeki TR90 Bölgesi ve ilimiz Gümüşhane'de de ambargo öncesi dönemlerde belli ölçüde hareketli olan nakliye ve bazı hizmetlere ilişkin sektörler tekrar gelişme imkânı bulacaktır. En eski devirlerden beri Avrupa ve Asya'nın kesişme noktasında yer alan komşu iki ülke arasında gelişebilecek işbirliklerinden Gümüşhane ilinin başta turizm, ticaret ve perakende sektörleri olmak üzere istifade etmesi, girişimcilik düzeyi geliştirilerek ivme kazanan bu pazarların ihtiyaç duyduğu alanlarda imalat yatırımlarının da artmasını sağlamak için eylem ve tedbirlerin uygulanması gerekmektedir.

Bir Bakışta İran

İran, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinin Suudi Arabistan'dan sonra en büyük ikinci ekonomisine sahiptir. Nüfus bakımından da Mısır'dan sonra en kalabalık ikinci ülkedir. Ülkedeki ekonomik faaliyetler ve devlet gelirleri büyük ölçüde petrol gelirlerine bağlıdır ve bu nedenle petrol piyasasındaki dalgalanmalardan etkilenir. Enerji alanında bir süper güç niteliğinde olan **İran'da dünya doğalgaz rezervinin %15'i, petrol rezervinin de %10'u bulunmaktadır.** Söz konusu doğal kaynak varlığıyla **İran, doğalgaz rezervlerinde Rusya'dan sonra dünyada ikinci sırada, ham petrol rezervleri bakımından da dördüncü ülke konumundadır.**

1) Aljazeera, "Iran sanctions: What is expected next?" 17 Jan 2016

Tablo-1: İran Hakkında Genel Bilgi

Resmi Adı	İran İslam Cumhuriyeti
Dini lider	Ayetullah Ali Hamaney
Cumhurbaşkanı	Hasan Ruhani
Başkent	Tahran
Nüfus	78.8 milyon (2015)
Yüzölçüm	1,648,196 km ²
Başlıca şehirler	Tahran (12 milyon), Meşhed (4 milyon), İsfahan (2,5 milyon), Tebriz (2,3 milyon), Şiraz (1,8 milyon)
Komşu ülkeler	Afganistan, Azerbaycan (Nahçivan), Ermenistan, Irak, Pakistan, Türkiye, Türkmenistan
Kara sınırı	4,137 km
Deniz sınırı	2,700 km
Nehir sınırı	1,918 km
İklim	Çoğunlukla kurak veya yarı kurak, Hazar Denizi kıyısı boyunca ılıman ve nemli, batı ve kuzey-batı boyunca dağlık ılıman
Doğal Kaynaklar	Petrol, doğalgaz, kömür, krom, bakır, demir, lead, manganez, çinko, sülfür
Ekilebilir alan	300,000 km ² %18.2
Ormanlık alan	120,000 km ² %7.3
Sulanan arazi	70,000 km ² %4.2
Tarım Ürünleri	Buğday, pirinç, arpa, patates, tahıllar, şeker pancarı, pamuk, taze ve kuru meyveler, hurma, fıstık, meyve, fındık, tavuk, et, süt ürünleri, yün; hayvar, çiçekler ve şifalı bitkiler.
Nüfus artış hızı	%1.2 (2014)
Din	Müslüman %99.56 Zerdüş, Hıristiyan, Yahudi %0.44
Dil	İran dili ve lehçeleri, Azerice ve Türkçe lehçeleri, Kürtçe, Lori, Beluci, Arapça
Okuma yazma bilen (2011)	Toplam %84.2
Para birimi	Riyal (IRR)
GSYH	415 milyar ABD \$ (2014)
Kişi başı GSYH	5.443 ABD \$ (2014) (Dünya Bankası)
GSYH büyüme oranı	%4 (2014)
GSYH ana sektör payları	Tarım %9, Sanayi %41, Hizmetler %50
Asgari ücret	300 ABD \$
İşsizlik	%11,4 (2014)
Toplam İthalat	53.650 milyon ABD \$ (2014)
Toplam İhracat	73.874 milyon ABD \$ (2014)
Doğrudan Yabancı Yatırım	2.105 milyon ABD \$ (2014)
Sanayi	Petrol ve doğalgaz, çelik, alüminyum, bakır, elektrik ve elektronik ekipman, çimento ve diğer yapı malzemeleri, metalürji, ev aletleri, demir, tekstil, kilim, halı ve duvar halısı, minyatür, seramik, gıda işleme (özellikle şeker ve bitkisel yağ üretimi), petrokimya ve otomobil üretim ve montajları
Satış vergi oranı	%7
Demiryolu ağı	12.000 km (2013)
Otoyol ağı	220.000 km (2013)
Limanlar	11 ticari liman
Havaalanı	54

Kısa Arkaplan ve Yaptırımlar

İran, 1941 ve 1979 yılları arasında İran Şahı olarak tahta kalan Muhammed Rıza Pehlevi döneminde Batı yanlısı bir dış politika yürütmüş ve ülke içinde de modernleşme ve sekülerleşme siyaseti uygulanmıştır. Şah, İran'ı küresel güç ve çağdaş bir ülke yapma gayreti içinde pek çok siyasi, ekonomik ve toplumsal reformu hayata geçirdiği yönetimi sırasında zamanla Şii dini gruplar, gelenekçi sınıflar, sol gruplar ve çalışan sınıfının desteğini kaybetmeye başlamıştır. Giderek artan söz konusu muhalif grupların birleşmeleri sonucu Ayetullah Humeyni önderliğinde 1979 yılında Pehlevi hanedanına karşı yürütülen İran İslam Devrimi hareketiyle Şah yönetimine son verilmiştir. İran Devrimi, genel olarak ABD ile yakınlaşmaya, ülkedeki yabancı nüfuzuna, ekonominin bozulan koşullarına, batılılaşma ve modernleşme politikalarına tepki olarak ortaya çıkmıştır. İran'ın son monarşik liderinin devrilmesi sonrasında iktidara geçen Humeyni ile İran, anayasal monarşiden teokratik bir muhafazakâr cumhuriyet yönetimine dönüştürülmüştür.

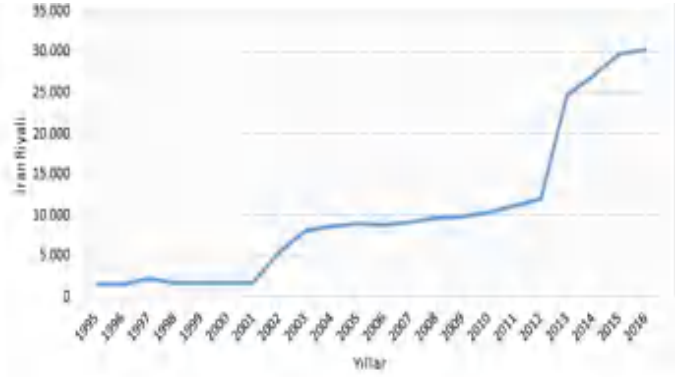
1979 İran Devrimi sonrası Amerika ile bozulan ilişkileri nedeniyle İran'a karşı yaptırımlar uygulanmaya başlamış ve bunların kapsamı giderek genişletilmiştir. Amerika'nın ambargo ve yaptırımları başta petrol, doğalgaz ve petrokimya ürünlerini kapsarken daha sonra İran hükümetiyle iş yapan firmalar, bankacılık ve sigorta işlemleri, navlun ve taşıma hizmetleri, internet hizmetleri gibi pek çok alanda uygulanmıştır. 2006 yılında uranyum zenginleştirme programını askıya almayı reddettiği için Birleşmiş Milletler tarafından da İran'a karşı ekonomik ve diplomatik yaptırımlar uygulanmaya başlamıştır. Ayrıca, Avrupa Birliği de nükleer etkinliğinden dolayı İran'la işbirliği konularında yaptırım kararı almış, dış ticaret, finansal hizmetler, enerji ve teknoloji sektörlerinde ambargo uygulamıştır.² İran'ın en büyük ticari ortağı ve petrol satışının %30'unu gerçekleştirdiği Avrupa Birliği, 2011 yılı sonu itibarıyla petrol alımını durdurmuştur. Avrupa ambargosunun etkisiyle, zaten Kuzey ve Güney Amerika ülkelerine ve Afrika'nın çoğuna satış yapamayan İran'ın petrol ihracatı ciddi kayıp yaşamıştır. (Tablo-2)

Tablo-2: İran'ın Son Beş Yıldaki Ham Petrol İhracatı (1,000 varil/gün)³

	2010	2011	2012	2013	2014
İran	2,248	2,537	2,102	1,215	1,109
Orta Doğu	15,988	17,772	18,077	17,497	16,793
Dünya	41,159	41,282	41,894	40,796	40,084

Söz konusu yaptırım ve ambargolar sonucunda, toplam ihraç gelirlerinin %64'ünü petrol satışlarının oluşturduğu İran'ın petrol dış satımı %30 düşmüş olup yıllık enerji yatırım ve ihracatında ciddi kayıplara neden olmuştur.⁴ Ambargoların etkileri İran'ın para birimindeki düşüşten de çarpıcı şekilde gözlemlenebilir. Şah Döneminde 1 Dolar 68 Riyal değerindeyken Humeyni yönetimi devraldığında Dolar'ın değeri 71 Riyal'e ulaşmış, sonrasında ambargoyla geçen yıllar içinde bugün **Dolar-Riyal paritesi 30.300'e tırmanmıştır**. Buna göre İran para birimi %99'dan fazla bir oranda değer kaybetmiştir.⁵ (Grafik-1)

Grafik-1: Yıllar İçindeki ABD Doları-İran Riyali Döviz Kuru Seyri

Ağustos 2005 ve Ağustos 2013 arasında İran Cumhurbaşkanı olan Mahmut Ahmedinejad döneminde aşırı muhafazakar olarak değerlendirilen politikalar uygulanmış, sonrasında seçilen reformist lider Hasan Ruhani ise politik pragmatizm yönelimiyle daha uzlaşmacı ve diplomatik bir yaklaşım sergilemiştir. Onun bu yaklaşımıyla 1979 devrimi itibarıyla ilk kez İran ve Amerika arasında en üst düzeyde yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiş ve Nükleer Program ile ilgili diyalog geliştirilmeye başlanmıştır. İran'ın bu yeni döneminde ortaya koyduğu uzlaşmacı tutum ile yakaladığı diyalog zemininin bir sonucu olarak Batı ile imzalanan nükleer anlaşma sonrası İran üzerindeki petrol ihracatı yaptırımları 16 Ocak'ta resmen kaldırılmıştır.

2 Akbar E. Torbat, *EU Embargoes Iran over the Nuke Issue*

3) OPEC Annual Statistical Bulletin 2015, s.52

4) *Lifting Economic Sanctions on Iran: Global Effects and Strategic Responses*, s. 7

5) Steven Pault, "The Collapse of Iran's Rial"

Türkiye-İran İlişkilerine Genel Bakış ve Ticari Durum

Türkiye ve İran arasında birçok açıdan birbirleriyle ortak yönler bulunmaktadır. İki komşu ülke aynı coğrafyada, aynı din ve benzer kültürler ile uzun bir işbirliği ve rekabet tarihini paylaşmaktadır. Türk-İran ilişkileri diplomasi tarihinin en köklü ilişkilerinden biridir. İki ülke de zaman zaman birbirleriyle mücadele içine giren büyük imparatorlukların varisleridir. İki ülke İslam âleminin farklı iki kutbunu temsil etmektedir. 1979'daki devrimi sonrası dini ideolojinin güdümünde Batı'ya karşı blok oluşturmaya çalışan İran ile yüzü Batı'ya dönük Türkiye arasında ciddi bir küresel politika ve yaklaşım farkı bulunmaktaydı. Son 15 yıl içindeyse Ankara

ve Tahran arasında rol değişimi yaşanmaya başlamış ve Türkiye bölgesel bir güç olarak öne çıkmıştır. Ayrıca, bu dönemde Türkiye küresel ekonomik sisteme tam bütünleşme sağlarken İran ise Nükleer Program ile ilgili yaptırımlardan dolayı ekonomik anlamda giderek daha yalnızlaşmıştır.

Uluslararası ticarete bir ülkenin diğer bir ülke ile yaptığı ticaretin yüksek seviyede olması ticaretin derinliğini, önemli ölçekte ticaret yapılan ülke sayısının çokluğu da ticaret yapısının genişliğini gösterir. Ticarete derinlik ve genişlik her ülke için arzu edilen bir durumdur. Gelişmiş ülkelerin yakın çevresi ile ticaretine baktığımızda, komşu ve çevre ülkelerle ticaretin toplam ticaret hacmi içerisinde önemli bir paya sahip olduğunu görmekteyiz, örneğin ekonomik bütünleşme düzeyi yüksek olan AB ülkeleri arasında %70, Asya ülkelerinde %60'lar ve Kuzey Amerika'da ise bölge içi ticaret yüzde 40'lar seviyesindedir.⁶ Türkiye'nin komşularıyla yaptığı dış ticarete bakıldığında, ticaret hacminin ve ithalatın toplam içindeki oranlarının giderek düştüğünü, ihracatta ise 1995 yılı itibarıyla komşu ülkelere yapılan satışlarda artış yaşanmakta olsa da toplam ihracattaki oranlarında değişiklik meydana gelmediği görülmektedir. (Tablo-3 ve 4)

Tablo-3: Türkiye'nin komşu ülkelere ihracatı (milyon \$)

Ülkeler / Yıllar	1990	1995	2000	2005	2010	2015
Irak	215	123	0	2.750	6.036	8.553
İran	495	268	236	913	3.043	3.664
Azerbaycan-Nahçıvan	0	161	230	528	1.551	1.899
Bulgaristan	10	183	253	1.179	1.498	1.676
Suriye	194	272	184	552	1.849	1.523
Yunanistan	139	210	438	1.127	1.456	1.401
Gürcistan	0	68	132	272	770	1.109
Ermenistan	0	0	0	0	0	0
Komşu ülkeler toplamı	3.043	3.280	3.473	9.326	18.213	21.840
Toplam İhracat	12.959	21.637	27.775	73.476	113.883	143.861
Komşu ülkelere yapılan ihracatın toplam ihracata oranı	23%	15%	13%	13%	16%	15%

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri

6) Sezai Ata, "Türkiye ile Komşular Arasındaki Ticaret Potansiyeli: Çekim Modeli Çerçevesinde Bir İnceleme", s.501

Türkiye'nin sınır komşularıyla gerçekleştirdiği dış ticaret büyüklüklerine bakıldığında toplam dış ticaret hacminin en fazla olduğu ülkenin İran olduğu, komşu ülkeler arasında en fazla ithalat yapılan ülkenin de yine İran olduğu görülmektedir. (Tablo-4)

Tablo-4: Türkiye'nin komşu ülkelere ithalatı (milyon \$)

Ülkeler / Yıllar	1990	1995	2000	2005	2010	2015
İran	492	689	816	3.470	7.645	6.097
Bulgaristan	32	402	465	1.190	1.701	2.254
Yunanistan	129	201	431	728	1.542	1.861
Irak	1.047	0	0	459	1.355	297
Azerbaycan-Nahçıvan	0	22	96	272	865	232
Gürcistan	0	50	155	303	291	223
Suriye	84	258	545	272	663	52
Ermenistan	0	0	0	0	0	1
Komşu ülkeler toplamı	3.774	3.617	4.508	8.699	16.072	13.032
Toplam İthalat	22.302	35.709	54.503	116.774	185.544	207.207
Komşu ülkelere yapılan ithalatın toplam ithalata oranı	17%	10%	8%	7%	9%	6%

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri

Tablo-5: Türkiye - İran İthalat ve İhracat Tutarları (milyar \$)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
TR İhracatı	1.07	1.44	2.03	2.02	3.04	3.59	9.92	4.19	3.88	3.67
TR İthalatı	5.63	6.61	8.20	3.40	7.65	12.46	11.97	10.38	9.83	6.10
Ticaret Hacmi	6.70	8.05	10.23	5.42	10.69	16.05	21.89	14.57	13.71	9.77
Denge	-4.56	-5,17	-6,17	-1.38	-4.61	-8.87	-2.05	-6.19	-5.95	-2.43

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri

Komşu ülkelere yapılan ithalatın yarıya yakını yalnızca İran kaynaklıdır. İki ülke arasında yapılan ticaretin ürün kalemlerine bakıldığında **başlıca ihraç ürünlerimiz arasında çelik profil, lif levha ve otomotiv yan sanayi ürünleri** yer alırken İran'dan daha çok petrol ve petrol ürünleri ile doğal gaz ithal edilmektedir.

İran ile Türkiye arasındaki son dönem dış ticaret hacmi 9,8 milyar \$ olup geçmişte yaklaşık 22 milyar \$ büyüklüğe ulaşmıştır. (Tablo-5) Ambargoların kalkmasıyla İran ile Türkiye ticaret hacminin 2016 yılı sonunda **30 milyar \$** düzeyine yakalayabileceği öngörülmektedir.

İran'ın İthal ve İhraç Ettiği Ürünler

Ticari denge açısından dış ticaret açığı verir durumda olduğumuz İran'ın önemli ithalat kalemlerine Tablo-6'da yer verilmiştir. Buna göre **53,6 milyar \$ ithalatının** yarısından çoğunun ilk beş ürün grubuna ait olduğu görülmektedir.

Ambargo ve yaptırımlar ile uluslararası bankacılık ve ödeme sistemlerinde İran'ın tecritinden dolayı farklı kaynaklarda farklı hesaplanabilmekte olan **İran toplam ihracatı 2014 yılında 74 milyar \$'dır.**⁷ İran'ın ihracat yaptığı başlıca ülkeler Çin, Hindistan, Türkiye, Japonya ve Güney Kore'dir. Gerçekleştirilen söz konusu ihracatın büyük kısmını **ham petrol** teşkil etmektedir. (Tablo-7)

Yaptırımların kaldırılması, İran'ın petrol üretim ve ihracatının artmasına, ticari ve finansal işlemlerde maliyetlerinin düşmesine yardımcı olacaktır. Dış kaynaklara erişim yeniden sağlanacak ve tüm bu şartlarda **İran'da milli gelirin 2016/17'de %4-5½, orta vade de %4 ortalamaıyla artması beklenmektedir.**⁸ İran'ın söz konusu normalleşme ve dünyaya açılma sürecinde hızlı bir büyüme eğilimi içine girmesi ve Türkiye ile ticaret yapısının da daha derinleşmesi öngörülmektedir.

Tablo-6: İran'ın 1 milyar \$ üzerindeki ithalat kalemleri (2014)

Ürün adı	*Bin \$	Toplam içindeki payı
Makine, nükleer reaktörler, kazanlar, vb	9.766.071	18%
Hububat	6.376.579	12%
Elektrikli, elektronik aletler	4.627.908	9%
Demiryolu, tramvay dışındaki araçlar	3.760.257	7%
Demir ve çelik	3.214.837	6%
Plastik ve mamulleri	1.956.764	4%
Eczacılıkla ilgili ürünler	1.780.024	3%
Gıda sanayi ve hayvan yemi atık ve artıkları	1.669.981	3%
Hayvan, bitkisel katı ve sıvı yağlar, parçalama ürünleri, vs	1.551.252	3%
Organik kimyasallar	1.390.292	3%
Kağıt hamuru, kağıt, karton ve mukavva ürünleri	1.318.591	2%
Başka yerde belirtilmeyen emtia	1.263.716	2%
Optik, fotoğraf, teknik, tıbbi vb aparat	1.198.460	2%
Demir veya çelikten eşya	1.054.198	2%
Tüm ürünler	53.649.618	

Tablo-7: İran'ın 1 milyar ABD \$ üzerindeki ihracat kalemleri (2014)

Ürün adı	*Bin \$	Toplam içindeki pay
Mineral yakıtlar, petrol ve damıtma ürünleri, vb	46.054.982	62%
Plastik ve mamulleri	4.851.073	7%
Organik kimyasallar	3.944.958	5%
Yenilebilir meyve, fındık, narenciye kabuğu, kavun	2.629.647	4%
Demir ve çelik	1.868.569	3%
Metal cevherleri, cüruf ve kül	1.587.885	2%
Tuz, kükürt, toprak, taş, alçı, kireç ve çimento	1.148.976	2%
Tüm ürünler	73.874.216	

7- International Trade Center, "Trade Map"

8- IMF, Iran Faces Multiple Challenges as Growth Prospects Brighten, s.8

İran'ın Normalleşme Sürecinde TR90 Gelişim Eksenleri

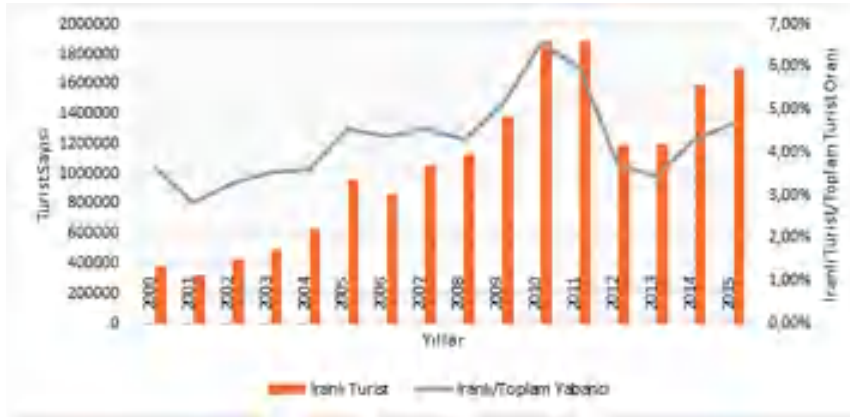
Ambargo sonrası dönemde İran'ın petrol ve doğal-gaz pazarına dönmesi, Türkiye'nin küresel enerji köprü-sü rolünü daha da güçlendirecektir. İran'ın petrol dışı alım-satımlarının deniz yoluyla gerçekleşmesi ve bu noktada Trabzon'un stratejik öneminin artması söz konusudur. İran, Batı ile ticaretinde Trabzon'un önemi nedeniyle 1853 yılında burada bir başkonsolosluk teşkil etmişti. Ayrıca, İran ambargo ve yaptırım dönemlerinde verdiği destekten ötürü Türkiye ile işbirliklerine daha sıcak baktığını bildirmektedir. Ülkemiz için en önemli pazar konumuna gelebilecek İran'da, Türk yatırımcısı ve ihracatçısı için **inşaat, altyapı, enerji, otomotiv, imalat sanayi, maden, turizm, tarım, tekstil, kozmetik, mobilya, hizmet ve perakende sektörlerinde** birçok yeni iş imkânı oluşacaktır.

Yeni dönemde TR90 Bölgesi illeri için önemli olan ve etkileri daha çabuk görülecek sektörler arasındaki turizm ile ticaret ve lojistik alanlarında ambargo dönemi ve sonrası için değerlendirmeler şöyledir:

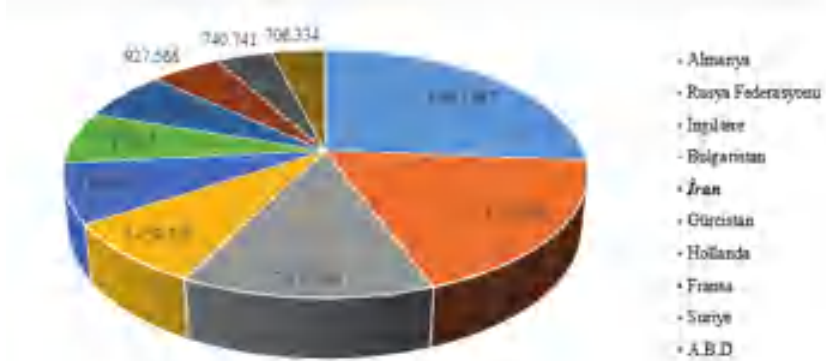
- Turizm

İran sosyal ve kültürel yapı, gelenek ve görenekler bakımından toplumlar arası benzerlikler barındıran bir ülkedir. Ülkemiz sahip olduğu tabii güzellikleri, kültürel zenginliği, helal yemek yeme ve konaklama içeren gelişen hizmet kalitesi ve çağdaş tesisleri, alternatif turizm faaliyetleri ve alışveriş imkânları ile tekrar dünyaya açılacak ekonomisiyle İran için en önemli turizm ülkesi olma imkânına sahiptir.

Grafik-2: İran'dan Gelen Ziyaretçi Sayısı ve Oranları

Grafik-3: Son On Yıl Ortalamalarına Göre Türkiye'ye En Çok Ziyaretçi Gönderen Ülkeler

Son on yılda ülkemizdeki toplam turist sayısının ortalama %4,7'sini oluşturan İranlı turistlerin sayısı **her yıl yaklaşık 1,4 milyon ziyaretçi** ortalamasına erişmektedir. Bu yönüyle İran, vatandaşlarının ülkemize en çok giriş yaptığı **5. ülkedir** (Grafik-3). Yukarıda, Grafik-2'de görülebileceği üzere ülkemize İran'dan gelen turist sayılarında 2011 yılından sonra genişletilen ambargoların etkisi dikkat çekicidir. 2013 yılı sonrasında İran'da değişen siyasi durum ve yeni yönetimle birlikte ülkemize gelen İranlı turist sayısında da artma eğilimi başlamış görünmektedir.

İranlı turist sayısının önümüzdeki sezonlarda 3 milyon civarına ulaşması ve toplam yabancı turistler içindeki oranının da %10 dolaylarına erişmesi öngörülmektedir.

İran'da Farslardan sonra **en büyük etnik grubu Türkler ve Azeriler** oluşturmaktadır. Ülkenin, İran Azerbaycanı olarak adlandırılan kuzeybatısında ana etnik grup olan Azeriler ve Türklerin İran'ın toplam nüfusundaki oranı %25'tir. TR90 Bölgesi, İran'a nispeten yakın konumu ile Türkçe bilen İranlı turistlerin çokluğu dolayısıyla turizm hareketliliği açısından bir cazibe merkezi olabilecek şartlara sahiptir. İranlıların yıl içinde en çok ziyarette buldukları dönemler Nevruz ayı ve yaz aylarıdır. İran vatandaşları ziyaretlerinde **çoğunlukla tekstil ve hazır giyim ürünleri, gıda ürünleri, kozmetik ve elektronik eşya satın almaktadırlar.**⁹ Kalış sürelerinin daha uzun olduğu, marka ve Avrupa ilgisinin yüksek olduğu ve bunun yanında Türk markalarının da tercih gördüğü İranlı turist ve tüketicilerin, ambargoların kalkmasıyla birlikte alım gücünün yükselmesi söz konusudur. Belirtilen koşullar dikkate alınarak İranlı turist sayısının önümüzdeki sezonlarda 3 milyon civarına ulaşması ve toplam yabancı turistler içindeki oranının da %10 dolaylarına erişmesi öngörülmektedir. Bu artışın da coğrafi yakınlık ve turizm değerlerinin sağladığı üstünlükle TR90 Bölgesi turizmüne önemli hareketlilik getirmesi beklenmektedir. İran turistinin Bölge illerine rağbetini daha da artırmak için ulaşım altyapısı ve çeşitliliği ile hizmet kalitesinde geliştirmeye yönelik yapılması gerekenler dışında:

- İranlı turistlerin ulaşım ve gezi rotalarında Farsça tabelalar bulunmalı, ayrıca turizm işletmelerinde de Farsça tabela-broşür gibi tanıtım ve bilgilendirme materyallerine yer verilmeli,
- İran'da gerçekleşen ya da hedef kitle arasında İran'ın da bulunduğu turizm fuarlarına katılım sağlanarak Bölge illerinin turizm potansiyeli tanıtılmalı, İran'da faaliyet gösteren turizm sektör temsilcileriyle ve acenteleriyle irtibat kurulmalı,
- İran'da ülke ve bölgemize en çok ziyaretçi gönderen ve gönderme potansiyeli bulunan eyalet ve şehirlerle işbirliği imkânları oluşturulmalı, bu şehirlerde bölgemiz tanıtımına yönelik çeşitli tanıtım enstrümanlarından etkin şekilde yararlanılmalıdır.

- Ticaret ve Lojistik

İpek Yolu, Çin'den başlayarak Türkistan, İran, Anadolu ve Akdeniz üzerinden Avrupa'ya kadar uzanan tarihi ticaret yoludur. Tarihi İpek Yolu'nun bir bölümü olarak **Tebriz-Trabzon** yolu, Uzak Doğu ve aynı zamanda İran'ın, dönemin en kıymetli metallerinden olan İran ipeği gibi ticari değerlerinin dış dünyaya sevkıyatında kullanılmış ve İran'ın ticaret hacminin yaklaşık yarısının taşındığı önemli bir ticaret rotası olmuştur.

Lojistik olarak İran ticareti için büyük önemi bulunan Trabzon Limanı'na, 19. yüzyıldaki hareketli döneminde yıldı yarım milyon tondan fazla ürün sevkıyatı yapılmaktaydı. 1974 itibarıyla İran'a Trabzon Limanı üzerinden başlayan transit nakliyat, limana "transit liman" olma özelliği kazandırmıştır.¹⁰ Bu dönemde sürekli artan bir eğilimle devam eden transit ticaretle 1984 yılında yıllık 566 bin ton seviyesine ulaşılmıştır.¹¹ İran-İrak Savaşı sırasında limanın önemi daha da artmış, transit yüklerin tamamına yakını İran'a ait yükler oluşturmuştur.

İran'a yapılan söz konusu liman ticareti bölgemizde Trabzon-Gümüşhane güzergâhı üzerinden yapılmaktaydı. Transit ticaretin gelişmesi bölgede çok sayıda taşımacı firmanın kurulmasına, araç sayısının artmasına ve önemli istihdam olanaklarının gelişmesine vesile olmuştur. Örneğin 1975'te transit taşımacılık yapan firma sayısı Trabzon'da sadece 5 iken ve bunlara ait 320 kadar araç bulunmaktayken beş yıl içinde firma sayısı 32'ye, araç sayısı da 5.000'e yükselmiş olup ayrıca limanda, gümrüklerde ve nakliye firmalarında sabit çalışan personel sayısı da bin kişinin üzerine çıkmıştır.¹²

Ancak bu hacimlere rağmen Tebriz-Trabzon yolu, Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan bir süreç içinde ambar-golarla giderek azalan batı yönlü ticari ilişkiler, yol onarım faaliyetleri, Trabzon Limanı için gereken yatırımların gecikmesi ve iyi hizmet verilememesi, buna karşılık transit ticarete İran'ın yükleme-boşaltma kapasiteleri daha fazla olan ve demiryollarıyla ulaşım altyapısı güçlendirilmiş **Batum ve Poti limanları** gibi bölgede etkinliğini artırmak isteyen başka aktörlerin meydana getirdiği alternatif yolları tercih etmeye yönelmesi nedenleriyle eski hareketliliğini kaybetmiştir.¹³ İran transit ticareti 1990 yılı itibarıyla tekrar hareketlenme eğilimi gösterse de 1995 yılından sonra azalarak yok denecek kadar düşük seviyelere gerilemiştir.

İran ile Türkiye arasındaki ticaret hacminin artırılması ve İpek Yolu'nun tekrar canlandırılması; ticaret kaynaklı döviz girdisinin artışı, istihdama katkı ve bölge turizminin hareketlenmesi gibi etkileriyle bölge illerinin kalkınması için büyük önem taşımaktadır. Bu rota üzerinde ulaşım ve lojistik altyapısını geliştirecek ve de art bölgeyle bütünleşmeyi sağlayan demiryolu projeleri gibi ulaşımı çeşitlendirecek yatırımlarla üreticilerin rekabet gücünü olumsuz etkileyen karayolu taşımacılığı sorunlarının azaltılması, bölgedeki ticaret hacmine ve sermaye birikimine büyük katkı sağlayacaktır.

10 - Saliha Koday, "Trabzon Limanı", s.479

11 - Bekdemir, Şahin, Kadioğlu, "Trabzon Limanından İran'a Yapılan Transit Ticaretin Gelişmesi, Sorunları, Geleceği", s.46

12 - A.g.e. s.49, 51

13 - A.g.e s.47-48

Sonuç ve Değerlendirme

Doğal kaynak zenginliği, işgücü maliyetlerinin düşüklüğü ve genç ve eğitilmiş insan kaynağı ve büyük yurtdışı pazarı ile **İran, satınalma gücü paritesi bakımından dünyada 18., milli gelir olarak 29. sıradadır.**¹⁴ Potansiyeline göre istatistiksel olarak olması gereken yerde bulunmayan İran için önümüzdeki dönemlere ilişkin tahminler olumlu olup finansal sistem, işgücü piyasası ve vergi sisteminde yapılacak bazı reformlarla petrol dışı ekonomisi için öngörüler çok parlaktır. Ambargo sonrasında dışa açılmak ve ekonomisini geliştirmek isteyen İran, başta komşu ülkeler olmak üzere birçok ülke ile ticari ilişkilerini yapılandırmak ve genişletmek, sanayi ve turizm gibi sektörler öncülüğünde yatırım çekmek üzere işbirliği zeminlerini değerlendirmektedir. Türkiye için de İran, orta ve uzun vadeli büyüme ve ihracat hedeflerine yakınlaştıracak önemli bir ortak olma hüviyetindedir.

TR90 Bölgesi illerinin gelişme öncelikleri dikkate alındığında her ilin refah düzeyinin ve bölgesel kalkınma sürecine katkısının artırılması bakımından uygulanması gereken politikalar ve geliştirilmesi gereken eylemler farklılık göstermektedir. Bölge illerindeki refah yükselmesi, il ekonomilerinde ticari hayatın hareketliliği, tarım, endüstri ve hizmet sektörlerinde gelir getirici faaliyetler ile çalışan kesim ücretleri ve sosyal güvenlik şemsiyesi altındaki toplumun diğer kesimlerinin aldığı sosyal transferler sonucu ilde oluşan fon ve sermaye birikiminin artmasıyla ilintilidir. Bunu sağlayacak en etkili koşullar, ildeki yatırım ortamının geliştirilmesi, yeni girişim ve sermayenin çekilerek yeni istihdam olanakları ve yeni gelir yaratacak yatırımların artırılmasıdır. İran pazarının dünyaya açılmasıyla, bölgemizde başta ticaret, lojistik ve turizm sektörleri olmak üzere, yeni dönemde canlılık kazanacak sektörlerle yeni yatırımların gelmesiyle bölge refahının artmasına katkı sağlayacak koşullar gelişme imkânı bulacaktır.

Kaynakça:

Ata, Sezai. "Türkiye ile Komşuları Arasındaki Ticaret Potansiyeli: Çekim Modeli Çerçevesinde Bir İnceleme", Eurasian Economists Association: International Conference On Eurasian Economies 2013, s.500-509

Bekdemir, Ünsal. Şahin, İbrahim Fevzi. Kadioğlu, Yahya. "Trabzon Limanından İran'a Yapılan Transit Ticaretin Gelişmesi, Sorunları, Geleceği", Doğu Coğrafya Dergisi. Cilt 7, Sayı 5, Haziran 2001: 34-58.

Güllülü U. Candan B. Yapraklı Ş. Karabulut K., "Gürbulak Sınır Kapısından Geçiş Yapan Kişilerin Bu Kapıdan Gerçekleştirilen Sınır Ticaretinin Boyutları ile İlgili Bilgi, Düşünce ve Tutumları Üzerine Bir Araştırma". Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt 20, Sayı 2. 2006.

Ianchovichina, Elena; Devarajan, Shantayanan; Lakatos, Csilla. Lifting Economic Sanctions On Iran: Global Effects and Strategic Responses. Washington, D.C.: World Bank Group. 2016.

IMF, Islamic Republic of Iran: Country Report No. 15/349. Washington, D.C.: IMF Publication Services. December 2015.

Iran at a glance, Invest in Iran. <http://www.investiniran.ir/en/iranataaglace>

Iran sanctions: What is expected next?. Aljazeera, 17 Jan 2016

<http://www.aljazeera.com/indepth/features/2016/01/iran-sanctions-explained-160111121543996.html>

Koday, Saliha. "Trabzon Limanı". Türkiye Coğrafya Dergisi. Sayı: 34, 1999: 467-488.

Organization of the Petroleum Exporting Countries, OPEC Annual Statistical Bulletin 2015. Vienna, Austria. 2015.

Pault, Steven. The Collapse of Iran's Rial. Gatestone Institute International Policy Council. <http://www.gatestoneinstitute.org/3597/iran-rial-collpase>

Torbat, Akbar E. EU Embargoes Iran over the Nuke Issue. Information Clearing House, July 08, 2012. <http://www.informationclearinghouse.info/article31795.htm>

